



Economic analysis of the bodily damages supply Fund in the light of "Efficiency" and "Cost-Benefit" principles

M. Abedi¹, H. Afkar²^{*}

1-Associate Professor of the Department of Private Law, Faculty of Law and Political Sciences, Ferdowsi University of Mashhad

2-PhD in Private Law, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad (Corresponding Author)

(* - Corresponding Author Email: Hamidafkar@mail.um.ac.ir
<https://doi.org/10.22067/economlaw.2023.76138.1167>

Received: 22 February 2023

Revised: 05 May 2023

Accepted: 01 August 2023

Available Online: 01 August 2023

How to cite this article:

Abedi, M.; Afkar, H., (2023). Economic analysis of the bodily damages supply Fund in the light of "Efficiency" and "Cost-Benefit" principles. *Encyclopedia of Economic Law Journal*, 30(23): (67-79) (in Persian with English abstract).

<https://doi.org/10.22067/economlaw.2023.76138.1167>

1- INTRODUCTION

The change of social values and the acceptance of realism theories in the science of law have caused attention to the economic function of legal rules and institutions to be more important than before, and ignoring economic criteria in the establishment of legal rules has caused a lack of social desire towards them; For this reason, a new framework of law knowledge has emerged with the subject of economic analysis of law. With the aim of greater economic efficiency of legal knowledge, the said field seeks to revise some rules and also to create new legal institutions. In the course of time, with the aim of providing compensation for damages according to social needs, the field of civil responsibility has continuously reconstructed and modified its rules and provided the basis for the establishment of new compensatory institutions. The rational and optimal allocation of social resources is important from the point of view of economics to create effective legal institutions and is one of the most important principles of social and individual investment. One of the newly established legal institutions in the field of civil liability and insurance law is the bodily damages supply Fund, whose economic justification not only strengthens the legal status of this institution, but also provides the necessary legal basis for the establishment of similar institutions. On the other hand, not paying attention to the economic and social criteria in the establishment of this institution not only deprives the legislator of the desire to use similar institutions, but also forgets the importance and position of the bodily damages supply Fund in the society. For this purpose, it is necessary to evaluate the economic optimality of the bodily damages supply Fund in the legal system and compare the benefits of the said fund with its costs in the light of efficiency and cost-benefit theories, which are two basic principles in the economic analysis of legal institutions.

2- PURPOSE

Although several legal and jurisprudential foundations justify the necessity of establishing the said fund, but maintaining and continuing the position of the fund in the society based on jurisprudential and legal criteria is not enough, and examining the efficiency and economic desirability of the said establishment strengthens its social foundation; For this reason, in this research, the aim is to evaluate the efficiency of the bodily damages supply Fund from the point of view of economic analysis of the evaluation rights and its economic justification, so as to be able to justify the creation and survival of the bodily damages supply Fund. Achieving the desired result requires answering the question that according to the expenses that are incurred for the establishment of the bodily damages supply Fund from various financial sources, can the establishment of the said institution and the continuation of its activity be considered desirable from the point of view of economic analysis of rights and the idea of using Did public institutions extend compensation to some other areas of unintentional damages? For this purpose and in order to achieve a proper economic analysis of the functioning of the bodily damages supply Fund, which will be referred to as "the fund" in this research, first the principles of cost-benefit and efficiency are explained and considering the factors of economic desirability in Each section, the operation of the fund is explained based on the mentioned principles and its economic justification is evaluated based on each criterion.



3- METHODOLOGY

The method used in this research is descriptive-analytical.

4- FINDINGS

The research findings are as follows: One of the foundations of the establishment of the insurance institution and the bodily damages supply Fund is the theory of distributive justice, which has been further strengthened in the mandatory insurance laws. According to the theory of distributive justice, the damage caused to the victim is distributed among the members of the society so that the losses caused by the accidents as a part of the social life are collectively compensated. On this basis, a kind of social cooperation is formed to guarantee the future damage so that everyone can benefit from this source of compensation in special circumstances, and as soon as the damage occurs, the fund is obliged to compensate the damage. Such a benefit increases the willingness to pay for the establishment of the fund and the continuation of its activity, and it justifies the function of the fund based on the above-mentioned principle by increasing the benefits in the cost-benefit balance. Based on the criterion of absolute increase in efficiency, the bodily damages supply Fund has an economic justification in terms of the relationship between the victim and the perpetrator; In such a way that the bodily damages supply Fund is the substitute for the perpetrator of the loss in the compensation, and by having vicarious responsibility, it fulfills the obligation of the perpetrator of the loss. Compensation by this fund helps the victim get rid of the precarious economic situation and feel better by getting the opportunity to be compensated by the fund; While the situation of the perpetrator of the loss does not lose its usefulness and the replacement of the fund for compensation justifies the Pareto relationship between the victim and the perpetrator of the loss. In this way, in relation to civil liability, the use of social compensation institutions such as the bodily damages supply Fund can be justified. It seems that the above thought is not complete and the justification of the efficiency of the bodily damages supply Fund in the Pareto criterion requires the comparison of all economic input and output factors, and paying attention to the reduction of the economic utility of the compensating society of the fund's resources is also necessary to evaluate the efficiency of the fund. As a legal entity under public law, the bodily damages supply Fund has independent financial resources that are provided through natural and legal entities as well as by using some government and public resources. Obtaining funds from these sources and allocating them to some disadvantaged groups makes the optimization of the fund's financial resources questionable from the point of view of the Pareto criterion; In other words, although allocating fund resources to some specific people increases their efficiency, but the change in the economic status of the groups supplying the fund resources makes this method of payment ineffective, and the problem is that the profit of one person should not be at the expense of significant or small losses of other people. will result in the effectiveness of the bodily damages supply Fund. Of course, it must be accepted that the strictness of the Pareto criterion makes it less possible to find a policy that does not reduce the utility of anyone. Usually, there are winners and losers in legal changes and the policies applied by legislators are on the one hand to optimize the situation of a certain group, while the productivity of another group is jeopardized. Therefore, for a legal institution to be considered efficient based on Pareto's theory, it should be tolerant and the small loss of a specific group should be tolerantly regarded as no loss; In this way, if the amount of reduction in the utility of a particular group due to their large number and because of the benefits that this group obtains, is to the extent that it can be ignored, then this utility reduction can be ignored. With this interpretation, financing of the society that provides the financial resources of the Fund, due to their huge number, does not cause a noticeable decrease in the utility of the society that provides it, and on the other hand, the benefit that each member of the population receives for this cost compensates for the deterioration of his economic situation. and makes him feel better and have economic courage; Therefore, sharing risks and financial resources, or organizing possible risks in return for paying a small amount based on the Pareto efficiency criterion, can be verified on the basis of tolerance. The use of social institutions such as the bodily damages supply Fund based on the Kaldor-Hicks criterion is logically justified; Because it is true that the payment of dowry by this institution increases the wealth and utility of the victim despite the deterioration of the economic conditions and the decrease of the utility of the other party, but the increase of the wealth of the victim has priority over the decrease of the wealth of the paying society and protects him from economic destruction; In other words, in social damage guarantee institutions such as insurance and bodily damages supply Fund, the paying society by helping people who suffer from a certain condition, changed their inappropriate position and all together improved from the new condition, profit will take. This criterion can be examined in three ways:

1- Evaluating the benefits of the bodily damages supply Fund with the criterion of utilitarianism leads to the conclusion that the sense of social pleasure in positive concepts such as benevolence, peace of mind, social security is realized in a favorable way and compared to the pain and suffering caused to the public by providing financial resources. Fund is imposed, has superiority. The principle of utilitarianism expresses the attitude of

general benevolence, and as some have stated, anyone who rejects utilitarianism must be hard-hearted; Because the social assurance of providing damages in accidents where the fear of not being compensated brings a sense of security and peace of mind, which increases social happiness, and compensating the victims who were injured due to accidents related to vehicles, a sense of help and Cooperation brings life to man. Traffic accidents are due to industrial developments and the spread of mechanism, which is inevitable to impose on some members of the society in some cases, and for this reason, social thinking is looking for a way to heal part of the physical and mental injuries of the victims and provide financing through social institutions. Like insurance and bodily damages supply Fund, it arouses the feeling of sympathy and benevolence in a person and brings happiness to the soul and soul, which brings the intended pleasure in the criterion of utilitarianism.

2- From the point of view of wealth maximization, the achievement of social security will strengthen the process of production and industry and maximize wealth. On the other hand, the economic empowerment of a society and the production of wealth requires the maximum use of human resources with high physical and mental strength. The occurrence of any risk caused by the violation of the government's duty of social care creates a duty for the government to compensate and protect the victim. Non-compensation for physical damages that have lasting and contagious social consequences causes a decrease in the physical and mental health of the society's human resources, and due to the disability caused by the lack of timely treatment, it severely reduces the society's productive and service capacity.

3- From the point of view of social welfare, the existence of the fund is also effective because the distribution of damages among a group, although at first glance it causes a deviation from the concept of corrective justice, but the acceptance of pure responsibilities in current societies is more welcome and the distribution and distribution of the cost of errors among all persons who are liable to commit that error, a reasonable and fair solution will be to sum up the interests of both parties . On the other hand, the presence of spiritual aspects also moderates the logical role of the bodily damages supply Fund based on this criterion, and the sense of pleasure from social cooperation and helping people adds to the benefits of this theory.

5- CONCLUSION

One of the means of manifesting distributive justice in the compensation process is the creation of a fund for physical damages in order to achieve the goal of compensation in the light of social life with the rational and optimal allocation of social resources. The legal and jurisprudential foundations of the obligations of the Fund for the physical damages make the legal acceptance of the aforementioned institution acceptable, but its economic efficiency requires a test of the functioning of the fund with economic theories. The benefit of having social security and removing the feeling of dissatisfaction resulting from the violation of the security duty of the government covers the cost of establishing the fund based on the cost-benefit principle. Although it is difficult to match the productivity of the fund with the Pareto efficiency criterion, the difficulty of justifying most of the social and legal institutions with the said criterion makes the economic inefficiency of the fund based on the said criterion negligible. Identifying the economic optimality of a legal entity based on the Cadon-Hicks criterion requires a comparison of efficiency in the assumption of the presence or absence of that entity and the superiority of its benefits. Placing the physical damage fund in the theoretical body of utilitarianism instills a feeling of pleasure more than pain and suffering to the society, and despite the apparent conflict of the effectiveness of this institution with the Pazner criterion, the possibility of quick recovery of economic power and the achievement of a sense of social security is a great help in maximizing social wealth. Fulfilling the common duty arising from the thinking of distributive justice in compensating for damages and providing the basis for social growth and excellence resulting from the good governance of the welfare state also justifies not only the role and position of the physical damage fund in compensating for traffic accidents, but also the idea of expanding compensation funds. It also strengthens non-traffic accidents.


Keywords: Bodily damages supply Fund, Economic Analysis, Economic Efficiency Bodily Injury Fund, Social Welfare Theory, Wealth Maximization.



مقاله پژوهشی

دوره ۳۰، شماره ۲۳، بهار و تابستان ۱۴۰۲، ص ۶۷-۷۹

تحلیل اقتصادی صندوق تأمین خسارت‌های بدنی در پرتو اصول «کارایی» و «هزینه-فایده»

محمد عابدی^۱ - حمید افکار^{۲*} 

دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۰۳ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۱۰

چکیده

اتخاذ سبک‌های نوین تأمین مالی جبران خسارت حوادث مستلزم تأسیس نهادهای حقوقی بر پایه مطالعات اقتصادی است. تحلیل اقتصادی یک نهاد حقوقی باعث می‌شود تا با تزریق داده‌های اقتصادی به کالبد نظام حقوقی، پویایی و مطلوبیت نهاد موردنظر تثبیت گردد. صندوق تأمین خسارت‌های بدنی یکی از نهادهایی است که هدف اصلی آن حمایت از زیان‌دیدگان حوادث ناشی از وسایل نقلیه موتوری است تا در کنار نهاد بیمه، تضمین بیشتری برای جبران خسارت پدید آید. اگرچه مبانی حقوقی و فقهی متعددی ضرورت ایجاد صندوق مزبور را توجیه می‌نمایند، لیکن حفظ و استمرار جایگاه صندوق در جامعه بر پایه معیارهای فقهی و حقوقی کافی نیست و بررسی کارایی و مطلوبیت اقتصادی تأسیس مزبور، تقویت‌کننده بنیاد اجتماعی آن خواهد بود؛ به همین جهت، در این پژوهش به شیوه‌ای تحلیلی و توصیفی کارایی صندوق تأمین خسارت‌های بدنی از منظر اصول کارایی و هزینه-فایده ارزیابی و توجیه اقتصادی آن امکان‌سنجی می‌گردد. ارزیابی کارکرد صندوق تأمین خسارت‌های بدنی در پرتوی نظریات مزبور، تقویت بنیاد صندوق بر پایه تحلیل اقتصادی حقوق را به دنبال دارد. احساس امنیت خاطر اجتماعی و نبود بیم ناشی از نقض وظیفه ائمنی حاکمیت، جبران‌کننده هزینه تأسیس این نهاد از منظر اجتماعی است. سختی توجیه کامل نهادهای اجتماعی با معیار پارتو، ضرورت انطباق کامل با این معیار را از نظر تحلیل‌گران اقتصادی قابل اغماض می‌سازد و ارزش این نهاد اجتماعی را نفی نمی‌کند. همچنین بهیچ‌یک از معیارهای اقتصادی صندوق بر مبنای قیاس مطلوبیت در کالبد معیارهای فایده‌گرایی، حداکثرسازی ثروت و افزایش رفاه اجتماعی قابل توجیه و بیانگر ضرورت ایجاد و بقای جایگاه صندوق تأمین خسارت‌های بدنی در جبران حوادث رانندگی می‌باشد و نتیجه این ارزیابی، شکل‌دهنده اندیشه گسترش صندوق‌های جبران خسارت در حوادث غیرترافیکی نیز خواهد شد.

کلیدواژه‌ها: صندوق تأمین خسارت‌های بدنی، تحلیل اقتصادی، کارایی صندوق تأمین خسارت‌های بدنی، نظریه رفاه اجتماعی.

طبقه‌بندی موضوعی JEL: K10- K2- K4

مقدمه

موضوع تحلیل اقتصادی حقوق ظهور یافته است. رشته مزبور با هدف کارایی اقتصادی بیشتر دانش حقوق به دنبال بازنگری برخی قواعد و همچنین ایجاد نهادهای حقوقی نو است. حوزه مسئولیت مدنی در گذر زمان و با هدف فراهم آوردن زمینه جبران خسارت به دنبال نیازهای اجتماعی، پیوسته قواعد خود را بازسازی و اصلاح نموده و زمینه تأسیس نهادهای جبرانی جدیدی را فراهم آورده است. تخصیص منطقی و بهینه منابع اجتماعی برای ایجاد نهادهای حقوقی کارا از منظر علم اقتصاد حائز اهمیت است و یکی از مهم‌ترین اصول سرمایه‌گذاری اجتماعی و فردی است (Mirzaei & Pashazadeh, 2017, 2). یکی از نهادهای حقوقی تازه تأسیس در حوزه حقوق مسئولیت مدنی و بیمه، صندوق تأمین خسارت‌های بدنی است که پذیرش توجیه اقتصادی آن نه تنها باعث تقویت جایگاه

تغییر ارزش‌های اجتماعی و پذیرش نظریه‌های واقع‌گرایی در علم حقوق باعث گردیده تا توجه به کارکرد اقتصادی قواعد و تأسیس‌های حقوقی بیش‌ازپیش موردتوجه باشد و نادیده گرفتن معیارهای اقتصادی در وضع قواعد حقوقی موجب عدم رغبت اجتماعی نسبت به آن‌ها شود؛ به همین جهت، چارچوب جدیدی از دانش حقوق با

۱- دانشیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

Email: dr.m.abedi@um.ac.ir

۲- دانش آموخته دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

* - نویسنده مسئول: (Email: Hamidafkar@mail.um.ac.ir)

تیین می‌گردد و با در نظر گرفتن عوامل مطلوبیت اقتصادی در هر بخش، کارکرد صندوق بر مبنای اصول یاد شده تشریح و توجیه اقتصادی آن بر اساس هر معیار امکان‌سنجی می‌گردد.

کارایی صندوق بر اساس اصل هزینه - فایده^۲

یکی از اصولی که در هر پیش‌فرض اقتصادی مورد توجه انسان معقول و متعارف قرار می‌گیرد، اصل هزینه - فایده است؛ بدین معنا که هر شخص قبل از مبادرت به فعالیت یا تأسیس نهادی، هزینه و فایده آن را در نظر گرفته و سپس با غلبه و ترجیح منافع، تصمیم به اقدام می‌گیرد. بر اساس اصل هزینه - فایده، تأسیس و راه‌اندازی یک نهاد حقوقی زمانی ارزشمند تلقی می‌شود که منافع آن بر هزینه‌هایش پیشی گیرد (Dinwiddy & Teal, 1996, 3). این اصل اقتصادی ابزار مناسبی برای تأمین رفاه اجتماعی است و به انتخاب بهترین سیاست‌ها و تأسیس کاربردی‌ترین نهادها به نفع جامعه کمک می‌نماید (De Rus, 2021, 2).

دو سوی اصل هزینه- فایده در پیدایش صندوق تأمین خسارات بدنی قابل جریان است. چنان که از یک سو، جامعه‌ی تأمین‌کننده منابع صندوق متحمل هزینه و دچار زیان مالی می‌شوند و از سوی دیگر، مزایایی با ایجاد این نهاد حقوقی توسط مقنن در نظر گرفته شده است تا از طریق ایجاد این مزایا، انگیزه تأمین منبع مالی صندوق و استمرار بقای آن تقویت شود. بی‌تردید اگر در این رابطه هزینه‌های تحمیلی بر اشخاص بیش از منافع برداشتی باشد، انگیزه و توجیهی برای بقای صندوق باقی نمی‌ماند؛ بنابراین فایده نهاد مزبور نیازمند بررسی و غلبه است.

یکی از مبانی تأسیس نهاد بیمه و صندوق تأمین خسارت‌های بدنی را باید تحقق نظریه عدالت توزیعی دانست که این مبنا بیش‌ازپیش در قوانین بیمه اجباری تقویت شده است (Safai & Orak, 2014, 71). بر اساس نظریه عدالت توزیعی، ضروری که بابت ورود خسارت به زیان‌دیده وارد می‌شود، بین اعضای جامعه پخش می‌شود تا زیان‌های ناشی از حوادث به‌عنوان جزئی از زندگی مشترک اجتماعی به‌طور جمعی جبران شود (Abhari & Ghorbani, 2018, 111). در واقع تقسیم و توزیع ضررهای اتفاقی ناشی از بدشانسی یا خطا بین عموم افراد جامعه با مبنای عدالت توزیعی سازگارتر است (Javaherkalam, 2022, 431). در این مبنا نوعی تعاون اجتماعی برای تضمین آتی خسارت شکل می‌گیرد تا در شرایط خاص همگان از این منبع جبران بهره‌گیرند و به‌محض ایراد خسارت، صندوق مکلف به جبران خسارت می‌گردد. چنین فایده‌ای میل به انجام هزینه برای تأسیس صندوق و استمرار فعالیت آن را افزایش می‌دهد و با سنگین‌تر کردن کفه منافع در ترازوی هزینه -

حقوقی این نهاد می‌شود، بلکه بستر حقوقی لازم برای ایجاد نهادهای مشابه نیز فراهم می‌گردد. در نقطه مقابل، عدم توجه به معیارهای اقتصادی و اجتماعی در تأسیس این نهاد نه‌تنها رغبت مقنن به استفاده از نهادهای مشابه را سلب می‌کند، اهمیت و جایگاه صندوق تأمین خسارت‌های بدنی در جامعه را به ورطه فراموشی می‌سپارد. به همین منظور ضرورت دارد تا بهینگی اقتصادی صندوق تأمین خسارت‌های بدنی در نظام حقوقی ارزیابی شود و در پرتوی نظریه‌های کارایی و هزینه-فایده که دو اصل اساسی در تحلیل اقتصادی نهادهای حقوقی محسوب می‌شوند، منافع صندوق مزبور با هزینه‌های آن قیاس گردد.

از حیث پیشینه پژوهشی مبانی تعهدات صندوق تأمین خسارت‌های بدنی و ماهیت این نهاد در برخی آثار علمی مورد توجه قرار گرفته^۱، لیکن تطبیق این نهاد با شرایط روز جامعه بر مبنای تحلیل‌های اقتصادی مسکوت مانده است و از این حیث پژوهش حاضر دارای نوآوری است.

مبانی و چارچوب نظری پژوهش

در این پژوهش سعی شده تا با شیوه‌ای توصیفی- تحلیلی جهات توجیهی صندوق تأمین خسارت‌های بدنی بر بنیاد معیارهای اقتصادی اصل هزینه - فایده و اصل کارایی واکاوی و توجیه اقتصادی آن در جوامع صنعتی کنونی ارزیابی شود. نتیجه مثبت این سنجش باعث تقویت مقبولیت اجتماعی صندوق تأمین خسارت‌های بدنی در حوزه حوادث رانندگی شده و نویدبخش تسری اندیشه استفاده از صندوق‌های جبران خسارت در سایر حوزه‌های مشابه است. در مقابل، عدم کارایی این نهاد بر مبنای تحلیل‌های اقتصادی، تضعیف‌کننده تکیه‌گاه اجتماعی صندوق تأمین خسارت‌های بدنی و درنهایت موجبی برای کاهش حمایت حقوقی از آن است.

نیل به نتیجه مطلوب مستلزم پاسخگویی به این پرسش است که با توجه به هزینه‌هایی که برای راه‌اندازی صندوق تأمین خسارت‌های بدنی از منابع مالی متعدد صورت می‌گیرد، آیا می‌توان تأسیس نهاد مزبور و استمرار فعالیت آن را از منظر تحلیل اقتصادی حقوق مطلوب دانست و اندیشه استفاده از نهادهای عمومی جبران خسارت را به برخی عرصه‌های خسارات غیرعمدی دیگر نیز گسترش داد؟ بدین منظور و برای دستیابی به تحلیل اقتصادی مناسب از کارکرد صندوق تأمین خسارت‌های بدنی که در این پژوهش از آن با عنوان اختصاری «صندوق» نیز یاد خواهد شد، ابتدا اصول هزینه- فایده و کارایی

۱- برای مطالعه بیشتر در خصوص مبانی تعهدات صندوق تأمین خسارت‌های بدنی و شناخت ماهیت آن رجوع کنید به کتاب «تعهدات و حقوق صندوق تأمین خسارت‌های بدنی در نظام حقوقی ایران» نوشته حمید اهری و محمد قربانی جویباری، ۱۴۰۰، انتشارات مجد، تهران، صص ۳۵ تا ۵۳.

منافع احساس بهتری داشته باشند، بدون اینکه بخش دیگری با تحمل ضرر احساس بدتری یابد. (Weitzel, 2004, 59; A group of authors, 2017, 557; Khokhlova, 2021, 3) منافع دو گروه معیار ارزیابی بر اساس نظر پارتو است و چنانچه افزایش مطلوبیت یک فرد یا گروه از یک نهاد حقوقی به قیمت کاهش مطلوبیت فرد یا گروهی دیگر باشد، چنین نهادی کارا نیست و باید از آن صرف نظر کرد. در حقیقت معیار کارایی پارتویی به دنبال شیوه‌ای است تا بتوان تشخیص داد با چه نهادها و قواعدی می‌توان وضعیت یک فرد را بهبود بخشید، بدون اینکه از مطلوبیت دیگری کاسته شود (Popa, 2007, 73).

بر اساس معیار پارتویی صندوق تأمین خسارت‌های بدنی از حیث رابطه بین زیان‌دیده و مرتکب زیان توجیه اقتصادی دارد؛ بدین صورت که صندوق تأمین خسارت‌های بدنی جایگزین مرتکب زیان در جبران است و با داشتن مسئولیت نیابتی (Abhari & Ghorbani, 2021, 41). ایفا کننده تعهد فاعل زیان است. جبران خسارت توسط این صندوق باعث می‌شود تا زیان‌دیده از وضعیت متزلزل اقتصادی رهایی یابد و با به دست آوردن فرصت جبران توسط صندوق، احساس بهتری به دست آورد؛ درحالی‌که وضعیت مرتکب زیان نیز مطلوبیت خود را از دست نمی‌دهد و جایگزینی صندوق برای جبران خسارت، رابطه پارتویی بین زیان‌دیده و فاعل زیان را توجیه می‌سازد. به این ترتیب در رابطه مسئولیت مدنی استفاده از نهاد جبران اجتماعی مانند صندوق تأمین خسارت بدنی قابل توجیه است.

به نظر می‌رسد اندیشه فوق تمام نیست و توجیه کارایی صندوق تأمین خسارت‌های بدنی در معیار پارتو مستلزم مقایسه تمام عوامل ورودی و خروجی اقتصادی است و توجه به کاهش مطلوبیت اقتصادی جامعه‌ی جبران‌کننده منابع صندوق نیز برای ارزیابی بهره‌وری صندوق لازم است. صندوق تأمین خسارت بدنی به‌عنوان شخص حقوقی حقوق عمومی دارای منابع مالی مستقل است که از طریق اشخاص حقیقی و حقوقی و همچنین با استفاده از برخی منابع دولتی و عمومی تأمین می‌شود^۳. اخذ وجوه از این منابع و اختصاص به برخی

فایده، کارکرد صندوق را بر اساس اصل مزبور توجیه می‌نماید. همچنین یکی از توقعات اجتماعی شهروندان حکمرانی خوب دولت‌ها و حمایت از زیان‌دیدگان است. اگرچه ورود خسارت مسئولیت شخصی مسبب حادثه را به دنبال دارد، لیکن شناسایی، برخورد و مطالبه خسارت از مقصری که با نقض نظم عمومی، تعادل جامعه را به هم می‌زند از وظایف حاکمیت است. عدم امکان شناسایی وسیله نقلیه مسبب حادثه یا عدم امکان الزام استفاده‌کننده وسیله به داشتن بیمه‌نامه مسئولیت معتبر، نشان از عدم توانایی کافی دولت در فراهم آوردن شرایط تضمین‌کننده خسارت ناشی از حوادث ترافیکی دارد که نتیجه آن عدم جبران صدمات زیان‌دیدگان حوادث ترافیکی و از دست رفتن بخشی از توان فیزیکی و روانی جامعه است؛ بنابراین لازم است تا به طریقی مسئولیت ایمنی حاکمیت در قبال زیان‌دیدگان جبران شود و مسئولیت ناشی از ناتوانی در متقاعد کردن اشخاص به اخذ بیمه‌نامه یا عدم توانایی در شناسایی مقصر حادثه بر خود وی تحمیل گردد. بدین ترتیب از حس تنفر اجتماعی ناشی از حکمرانی بد و زوال اعتماد عمومی که از ناتوانی حاکمیت در جبران نشدن خسارت ناشی می‌شود، کاسته خواهد شد. این مزیت تقریباً تمام جوامع بشری را متقاعد نموده تا با ایجاد صندوقی خاص، نظریه حکمرانی خوب و حمایت از زیان‌دیده را به جامعه نشان دهند. بدین ترتیب منفعتی که از ایجاد حس اعتماد و حفظ امنیت و سلامت جسمی و روانی جامعه حاصل می‌شود نیز پرداخت هزینه برای تأسیس صندوق تأمین خسارت بدنی را از منظر اقتصادی قابل توجیه می‌سازد.

کارایی صندوق تأمین بر اساس اصل کارایی^۱

سنجش بهینگی اقتصادی یک نهاد حقوقی مستلزم بررسی مؤلفه‌های مفیدی است که از پیدایش آن نهاد حاصل می‌گردد. اصل کارایی از منظر اقتصادی همواره به شکل ثابتی باقی نمانده و در گذر زمان دستاویز ظهور نظریه‌های متفاوتی توسط اقتصاددانان شده است. در این بخش ضمن ارائه مفهوم مختصری از مهم‌ترین معیارهای کارایی اقتصادی، تأسیس و بقای صندوق تأمین خسارت‌های بدنی بر مبنای نظریه‌های مزبور تطبیق داده می‌شود.

۴-۱. افزایش مطلق کارایی اقتصادی

یکی از نظریه‌پردازان اقتصادی در عرصه کارایی و بهره‌وری مطلوب، اقتصاددانی ایتالیایی به نام پارتو^۲ است که به عقیده وی یک مقرر، نهاد یا قاعده حقوقی زمانی بهینه و کارا تلقی می‌شود که وضعیت اقتصادی یک فرد را بهبود بخشد، بدون اینکه مطلوبیت طرف دیگری کاهش یابد یا به عبارتی بخشی از جامعه با برخورداری از

۳- ماده ۲۴ قانون بیمه اجباری خسارات وارد شده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه مصوب ۱۳۹۵: «منابع مالی صندوق به شرح زیر است: الف - هشت درصد (۸٪) از حق بیمه اجباری موضوع این قانون بر مبنای نرخنامه مذکور در تبصره (۳) ماده (۱۸) این قانون ب - مبلغی معادل حداکثر یک سال حق بیمه اجباری که از دارندگان وسیله نقلیه‌ای که از انجام بیمه موضوع این قانون خودداری کنند وصول می‌شود. میزان مبلغ مذکور، نحوه وصول، تخفیف، تسطی و بخشودگی آن به پیشنهاد بیمه مرکزی به تصویب مجمع عمومی صندوق می‌رسد. پ - مبالغ بازیافتی از مسببان حوادث، دارندگان وسایل نقلیه، بیمه‌گران و سایر اشخاصی که صندوق پس از جبران خسارت زیان‌دیدگان مطابق مقررات این قانون حسب مورد دریافت می‌کند. ت - درآمد حاصل از سرمایه‌گذاری وجوه صندوق با رعایت ماده (۲۷) این قانون ث - بیست درصد (۲۰٪) از جریمه‌های وصولی راهنمایی و رانندگی

1- Efficiency.
2- Pareto

بهره‌وری کالدور - هیکس^۱ تجلی یافته است (Sharma et al, 3) (2018, 2018). نظریه مزبور از جهت دستیابی به بهترین نتیجه، تقویت کننده نظریه پارتو است، لیکن بر خلاف معیار بهره‌وری پارتو، افزایش مطلوبیت برخی ممکن است به قیمت زیان یا کاهش مطلوبیت دیگران باشد (Weitzel, 2004, 60; Munzer, 1990, 200). این نوع بهره‌وری به حالتی اطلاق می‌شود که در مقایسه با حالت قبل حداقل یک نفر از مطلوبیت بیشتری برخوردار شود، هرچند که موجب کاهش مطلوبیت دیگران شود؛ ولی میزان افزایش مطلوبیت آن فرد بیش از خسارات و کاهش مطلوبیت دیگران است و کسانی که وضعیت بهتری دارند باید به کسانی که وضعیت بدتری دارند، در جبران کمک نمایند (Ridic & Ridic, 2018, 54) تا وضعیت نهایی مطلوب‌تری در جامعه حاکم شود. بر خلاف کارایی پارتو که توجیه پروژه عمومی سخت است، معیار کالدور - هیکس دولت را برای برقراری یک پروژه یا سیاست خاص ناچار به رویارویی با سنجش هزینه و فایده گروه‌های اجتماعی می‌کند.

باید توجه کرد که در این معیار هر چه گستره شمول متعهدین بیشتر و وضعیت مالی آن‌ها بهتر باشد، از لحاظ اقتصادی کمتر متأثر می‌گردند و همچنین کمتر در شرایط نامطلوبی قرار می‌گیرند. معمولاً استفاده از نهادهای اجتماعی همچون صندوق تأمین خسارت‌های بدنی بر مبنای معیار کالدور - هیکس توجیه منطقی دارد؛ زیرا درست است که پرداخت دیه توسط این نهاد باعث افزایش ثروت و مطلوبیت زیان‌دیده علی‌رغم تنزل شرایط اقتصادی و کاهش مطلوبیت طرف دیگر می‌شود، ولی افزایش ثروت زیان‌دیده بر کاهش ثروت جامعه‌ی پرداخت کننده ترجیح دارد و وی را از نابودی اقتصادی مصون می‌دارد؛ به عبارت دیگر، در نهادهای تضمین خسارت اجتماعی مثل بیمه و صندوق تأمین خسارت‌های بدنی، جامعه‌ی پرداخت کننده با کمک به افرادی که از وضعیت خاصی رنج می‌برند، باعث تغییر جایگاه نامناسب آن‌ها شده و همه در کنار هم از وضعیت جدید بهبود یافته، سود خواهند برد (Bostani & Malekpoor, 2012, 2032).

انتقاد به نظر پارتویی مبنی بر اینکه سود یک نفر نباید به زیان قابل ملاحظه یا اندک دیگری منجر شود، در نظریه کالدور - هیکس رفع می‌شود؛ زیرا صرف زیان دیگری مدخلیتی ندارد و فراهم آمدن مطلوبیت بیشتر نسبت به ضرر به بار آمده برای دیگری موجب حصول کارایی خواهد بود و بر خلاف کارایی پارتو که در آن نتایج بهینه برای هر یک از اعضای جامعه پیش نیاز اجرای هر سیاستی است، معیار کالدور هیکس به دولت اجازه می‌دهد تا با مقایسه منافع سیاست با هزینه آن تصمیم بگیرد (Sharma, 2018, 9).

بدون جبران مانند خسارات زیان‌دیدگان حوادث ترافیکی که در بسیاری موارد صدمات شدیدی دارند، باعث می‌شود تا نه تنها شخص

اقتشار زیان‌دیده باعث می‌شود تا بهینه‌سازی منابع مالی صندوق از منظر معیار پارتو محل تردید قرار گیرد؛ به عبارت دیگر، اگرچه اختصاص منابع صندوق به برخی افراد خاص موجب افزایش کارایی آن‌ها می‌شود، لیکن تغییر وضعیت اقتصادی گروه‌های تأمین کننده منابع صندوق، این شیوه پرداخت را غیرکارا جلوه می‌دهد و ایرادی که نباید سود یک نفر به زیان قابل ملاحظه یا اندک افراد دیگری منجر شود، در کارایی صندوق تأمین خسارت‌های بدنی ظهور می‌یابد.

البته باید پذیرفت که سخت‌گیری معیار پارتو باعث می‌شود تا کمتر سیاستی را بتوان یافت که باعث کاهش مطلوبیت هیچ کسی نشود. معمولاً در تغییرات حقوقی بازنده و برنده‌ای وجود دارد (Babaei, 2007, 42) و سیاست‌های مورد اعمال مقنن از یک سو برای بهینه‌سازی وضعیت قشر خاصی است که در مقابل آن بهره‌وری قشر دیگری به خطر می‌افتد؛ بنابراین برای کارا تلقی شدن یک نهاد حقوقی بر اساس نظریه پارتو باید قائل به مسامحه شد و ضرر اندک گروهی خاص را مسامحتاً به منزله عدم ضرر دانست؛ به این صورت که اگر میزان کاهش مطلوبیت گروه خاص به جهت تعداد کثیر آن‌ها و به خاطر منافعی که همین گروه به دست می‌آورند، به حدی باشد که بتوان از آن اغماض نمود، می‌توان از این کاهش مطلوبیت صرف‌نظر کرد. با این تفسیر تأمین مالی جامعه‌ی تأمین کننده منابع مالی صندوق به جهت عظیم بودن خیل آن‌ها، باعث کاهش محسوس مطلوبیت جمعیت تأمین کننده نمی‌شود و از طرف دیگر منفعتی که هر یک از اعضای جمعیت در قبال این هزینه دریافت می‌کند، تنزل وضعیت اقتصادی وی را جبران می‌کند و باعث احساس بهتر و جرأت اقتصادی وی می‌شود؛ بنابراین به اشتراک گذاشتن ریسک‌ها و منابع مالی یا همان سامان‌دهی مخاطرات احتمالی در قبال پرداخت مبلغی اندک بر اساس معیار کارایی پارتو بر مبنای تساهل قابل تأیید است (Gayer et al, 2014, 156).

۲-۴. افزایش نسبی بهره‌وری اقتصادی

تحقق برد و باخت حتمی یک عنصر حقوقی هر چند به میزان اندک، باعث می‌شود تا نیل به کارایی پارتویی غیرممکن گردد و به همین جهت تمایل به اجرای این معیار در بین اقتصاددانان کاهش داشته است. همچنین سیاست‌گذاران نیز دستیابی به کارایی پارتویی را در زندگی واقعی و اعمال سیاست‌ها دشوار دانسته و به دنبال راهکاری برای دستیابی به بهترین نتیجه گام برداشته‌اند که با عنوان معیار

در کل کشور ج - بیست درصد (۲۰٪) از کل هزینه‌های دادرسی و جزای نقدی وصولی توسط قوه قضائیه و تعزیرات حکومتی. ج - جریمه‌های موضوع بند (پ) ماده (۴)، ماده (۴۴) و بند (ت) ماده (۵۷) این قانون. ح - کمک‌های اعطائی از سوی اشخاص حقیقی یا حقوقی.»

گردد (Devadasan, 2018, 231). در این رابطه لذت را می‌توان شامل حس لذت از ثروت، مهارت، دوستی، نام نیک، قدرت، تقوا، حافظه، خیال، انتظار، آسودگی، معاشرت و غیره دانست (Devadasan, 2018, 231) و به عقیده برخی ارتقای شادی و لذت عمومی بهترین راه برای خوشبخت شدن جامعه است (Scarre, 2002, 78).

سنجیده شدن فواید صندوق تأمین خسارت بدنی با معیار فایده‌گرایی این نتیجه را به دنبال دارد که حس لذت اجتماعی در مفاهیم مثبتی همچون احسان، آسودگی خیال، تضمین اجتماعی به نحو مطلوبی محقق می‌شود و نسبت به درد و رنجی که بر عموم تأمین‌کنندگان منابع مالی صندوق تحمیل می‌شود، برتری دارد. اصل فایده‌گرایی بیانگر نگرش خیرخواهی عمومی است و آن‌طور که برخی بیان نموده‌اند، هر کس که فایده‌گرایی را رد می‌کند باید سخت دل باشد (Smart & Williams, 1973, 67)؛ زیرا اطمینان خاطر اجتماعی از تأمین خسارت در حوادثی که بیم‌گیران نشدن خسارت باقی است، احساس امنیت و آسودگی خاطری به همراه دارد که موجب افزایش شادی اجتماعی می‌شود و جریان خسارت زبان‌دیدگانی که بر اثر حوادث مربوط به وسایل نقلیه دچار صدمه شده‌اند، حس کمک و تعاون در انسان را زنده می‌کند. حوادث رانندگی مرهون تحولات صنعتی و گسترش ماشین‌ساز است که تحمیل آن به عده‌ای از افراد جامعه در برخی موارد اجتناب‌ناپذیر است (Afkar et al, 2020, 228) و به همین جهت تفکر اجتماعی به دنبال راهی است تا بخشی از صدمات جسمی و روحی زبان‌دیدگان را التیام بخشد و تأمین مالی از طریق نهادهای اجتماعی همچون بیمه و صندوق تأمین خسارت بدنی احساس همدردی و احسان درون آدمی را برمی‌انگیزد و شادی روح و روان را به دنبال دارد که به ارمغان آورنده لذت مقصود در معیار فایده‌گرایی است.

این ایراد قابل طرح است که تحمیل هزینه به جامعه‌ی تأمین‌کننده منابع مالی صندوق نیز موجب آزرده‌گی خاطر آن‌ها می‌شود و درد و رنج تدارک منبع برای چنین نهادی از منظر فایده‌گرایی قابل توجیه نیست، اما صرف ایجاد درد و رنج برای ناکارآمدی صندوق تأمین خسارت بدنی کافی نیست و همان‌طور که در معیار کالدور - هیکس بیان شد، قیاس حس لذت و درد باید منجر به نتیجه‌ای شود که احساس خوشایندی برای جامعه به دنبال داشته باشد. بر اساس نظر فیلسوف انگلیسی جان استوارت میل^۳ آن عملی بهترین است که بیشترین لذت را برای بیشترین تعداد به ارمغان آورد و معیار سنجش کارایی بر اساس منفعت‌گرایی بیشترین خوشبختی برای تعداد بیشتر است (Zafar Daher, 2018, 20). در این رابطه نه‌تنها درد و رنجی که طیف جریان‌کننده منابع مالی صندوق به دوش می‌کشند، آنچنان اندک است که در مقابل حس لذت قشر بهره‌مند از مزایای صندوق،

زبان‌دیده کارکرد اجتماعی و اقتصادی خود را از دست دهد، خانواده‌ی وی نیز در معرض خطر قرار گیرند. به‌عنوان مثال ممکن است فردی که در حادثه رانندگی صدمه دیده و مرتکب زیان نیز متواری شده است، برای احیا و درمان خود ناگزیر به دریافت دیه باشد تا نه‌تنها به وضعیت قبل از زیان برگردد، توان رفع نیاز خانواده خود را نیز داشته باشد. عدم جبران صدمات این فرد نه‌تنها موجب کارافتادگی وی خواهد شد، اعضای خانواده وی را نیز با تنگدستی مواجه می‌نماید و بدین ترتیب طیف عظیمی از افراد با تزلزل اقتصادی مواجه می‌گردند که هزینه‌های ناشی از این تغییر جایگاه به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر جامعه تحمیل می‌شود و از کارایی اقتصادی جامعه خواهد کاست؛ در حالی که اگر پرداخت خسارت زیان‌دیده توسط یک نهاد عمومی به عمل آید، اثرات مخرب کمتری برای جامعه به دنبال دارد و میزان مطلوبیت اقتصادی کلی جامعه را افزایش می‌دهد.

نظریه مزبور در علم اقتصاد و سیاست با اقبال بیشتری همراه است و امکان سیاست‌گذاری اجتماعی و وضع برنامه‌های راهبردی را به نحو احسن میسر می‌سازد، لیکن مفهوم کلی مطلوبیت در معانی گسترده‌ای قابل تعبیر است و برای بررسی افزایش میزان مطلوبیت در این نظریه لازم است تا معنای مطلوبیت به نحو احسن تبیین گردد. در این راستا استفاده از نظریات اقتصادی دیگر برای شناسایی میزان بهره‌وری اقتصادی و افزایش مطلوبیت در نظریه کالدور - هیکس ضروری است. اعتقاد به فایده‌گرایی اجتماعی، حداکثر سازی ثروت اجتماعی و بالا بردن سطح رفاه جامعه نظریاتی است که علاوه بر استقلال مبنایی، برای تبیین مطلوبیت اقتصادی در ظرف نظریه کالدور - هیکس قابل ارائه است.

۴-۲-۱. اندیشه فایده‌گرایی^۱

نظریه فایده‌گرایی کلاسیک مبتنی بر تلفیق جامعه‌شناسی حقوق با فاکتورهای اخلاقی است که از پیوند بین اخلاق فردی و خیر عمومی دفاع می‌کند (Baujard, 2013, 4). دولت و قانون در این پیوند به دنبال این است که با برجسته کردن رابطه بین قانون و جامعه، حداکثر خوشبختی جامعه یا سعادت کل جامعه را پدید آورد (Devadasan, 2018, 225; Baujard, 2013, 4). دیدگاه فایده‌گرا که پیشگام ارائه آن بنتام^۲ است، «اصل سودمندی» را به‌عنوان ارزشی از قانون توضیح می‌دهد که در آن حس لذت و درد معیارهای تشخیص سودمندی است؛ بدین معنا که اصل سودمندی با تأیید یا رد هر عملی از طریق افزایش شادی و کاهش درد است تا هر شیئی که موجب منفعت، مزیت، لذت، شادی یا جلوگیری از وقوع شرارت، درد، شر یا ناراحتی برای کل جامعه یا افرادی خاص شود، سودمند تلقی

1- Utilitarianism.

2- Bentham.

3- John Stuart Mill.

یکسانی ندارند تا بتوان بین آن‌ها رتبه‌بندی دقیقی ارائه داد (Arli, 2021, 47) و Çil و لذت و شادی در باور بشر و افکار عمومی همواره یکسان نیست. به همین جهت ریچارد پازنر^۴ با ارائه نظریه جدیدی به جای تأکید بر مفهوم کلی منفعت، بر مفهوم حداکثر سازی ثروت^۵ در جامعه تأکید دارد (Sadeghi & Aghajani, 2012, 184) در این معیار هدف حقوق و بنیان‌های حقوقی حداکثر کردن ثروت است و در این معنا عدالت در روابط اقتصادی و اجتماعی حاکم می‌شود (بابایی، ۱۳۸۶: ۴۸). برای این منظور باید به دنبال راهی بود تا ثروت اجتماعی افزایش یابد اعم از اینکه منفعت گروه خاصی حاکم شود یا به خطر افتد.

علت دفاع پازنر از این نظریه تأکید بر قابلیت تشخیص آن در برابر نظریه‌های منفعت‌گرایی و کارایی پارتو است و از طرف دیگر این معیار به خودی خود باعث افزایش مطلوبیت جامعه نیز می‌شود زیرا ثروت اقتصادی بیشتر منجر به رفاه اجتماعی بیشتر نیز می‌شود (Jones & Felps, 2013, 216).

تأسیس و به کارگیری صندوق تأمین خسارت بدنی در نگاه ظاهری با معیار پازنر قابل توجیه نیست و افزایش هزینه اجتماعی را به دنبال دارد؛ بدین صورت که تأسیس چنین نهادی مستلزم اختصاص بودجه‌ای کلان است که منبع تأمین آن اشخاص حقیقی، حقوقی و بخشی از هزینه‌های عمومی است. پرداخت این مبالغ توسط این قشر باعث کاهش ثروت آن‌ها و پایین آمدن سطح درآمد عمومی می‌گردد و هدف حداکثرسازی ثروت قابل تحقق نیست؛ اما تأمل دقیق‌تر نتیجه‌ای متفاوت به دنبال دارد.

حصول امنیت خاطر اجتماعی باعث می‌شود تا روند تولید و صنعت تقویت یابد و حداکثر سازی ثروت حاصل شود. به‌عنوان مثال ممکن است شخصی از بیم خطرات احتمالی که ممکن است در فرآیند تولید حاصل شود، از گسترش فرآیند تولید محصولات خود چشم‌پوشد، درحالی‌که همین فرد با پرداخت مبلغی اندک و مشخص می‌تواند خطر مزبور را بیمه نموده و تولید محصولات خود را چند برابر کند. همین قاعده در حوادث رانندگی نیز حاکم است و اگرچه به نظر می‌رسد که بیمه خسارت ترویج دهنده بی‌احتیاطی در جامعه است، لیکن افزایش استرس و اضطراب از مواجهه با خسارت، با افزایش میزان تصادفات رابطه مستقیمی دارد (Eskandari et al, 2018, 139) که بیمه و صندوق تأمین خسارت بدنی از میزان این اضطراب می‌کاهد. این رابطه منحصر به حوادث رانندگی نیست و همان‌طور که در صنعت بیمه با جمع‌آوری خسارت‌های احتمالی و انتقال خطرات به بیمه‌گر،

قابل اغماض است، بلکه همین قشر نیز علی‌رغم درد و رنجی که در پرداخت هزینه دارند، از حس لذت ناشی از تعاون اجتماعی و کمک به بهبود وضعیت زیان‌دیدگان برخوردار می‌شوند و احساس امنیت مالی در برخورد با حوادث می‌یابند که بر درد و رنج آن غلبه دارد^۱ و به‌طور کلی منفعت بالقوه وجود چنین نهادی برای هر فردی در جامعه رقم می‌خورد و لذت و شادی ناشی از امنیت خاطر جبران خسارت، مجموع جامعه را خرسند نگه می‌دارد؛ به عبارت دیگر سرشکن کردن خسارت بین همگان که مبنای تحقق اندیشه جمعی کردن مسئولیت در برخی نهادها مانند بیمه و صندوق تأمین خسارت بدنی است (یزدانیان، ۱۳۹۵: ۴۵۶)، حس درد و رنج گروهی اندک را بین تمام جامعه توزیع و کم‌اثر می‌نماید تا لذت درونی ناشی از جبران زیان‌دیدگان بر این رنج بیرونی غلبه کند.

۲-۲-۴. تفکر حداکثر سازی ثروت^۲

انتقادهای وارده به نظریه فایده‌گرایی زمینه بروز معیار جدید حداکثر سازی ثروت را فراهم آورد. فریدمن^۳ معتقد بود که معیار «لذت و درد» ذهنی است و پذیرش آن به‌عنوان یک معیار عینی دشوار است و عواقب لذت یا درد یک عمل ممکن است نامشخص یا غیر قابل پیش‌بینی باشد (Devadasan, 2018, 232). از سوی دیگر لذت‌ها انواع مختلفی دارند که همه آن‌ها در نزد تمام انسان‌ها ارزش و اعتبار

۱- جبران خسارت در مسئولیت مدنی علاوه بر اینکه باید کامل باشد، شایسته فوریت است تا وضعیت زیان‌دیده سریع‌تر به حالت قبل برگردد و درد و رنج ناشی از تغییر وضعیت التیام یابد. در این راستا مقنن در قانون بیمه اجباری مصوب ۱۳۹۵، مقرراتی برای جبران سریع خسارت توسط صندوق تأمین خسارت‌های بدنی وضع نموده است. در بخشی از رأی وحدت رویه شماره ۷۳۴ مورخ ۱۳۹۳/۷/۲۲ هیئت عمومی دیوان عالی کشور آمده: «در خصوص نحوه مراجعه زیان‌دیدگان به صندوق برای دریافت خسارت چنین مستفاد می‌شود که نظر قانون‌گذار تسریع و تسهیل در پرداخت خسارت به آنان بوده است ... و رعایت تشریفات مقرر برای دعاوی حقوقی در این موارد ضرورت ندارد ...». همچنین در رأی وحدت رویه شماره ۷۷۷ مورخ ۱۳۹۸/۲/۳۱ هیئت عمومی دیوان عالی کشور، پرداخت خسارت توسط صندوق تأمین از باب امتنان عنوان شده است تا جبران مبتنی بر ارفاق و تسهیل باشد و جبران خسارت زیان‌دیده در اولویت قرار گیرد.

لزوم ترمیم آسیب و رنج ناشی از حوادث ترافیکی یکی از ضرورت‌هایی است که دادگاه‌ها را نیز در صدور رأی فوری علیه صندوق مصمم می‌سازد. به‌عنوان مثال، در تصمیم شماره ۸۸۳۷۲۲۵-۱۴۰۱۲۵۳۹۰۰۰ مورخ ۱۴۰۱/۸/۱۲ شعبه ۱۴۳ دادگاه کیفری دو مشهد، محکومیت صندوق به پرداخت دیه شکستگی پای مصدوم بدین صورت بیان شده است: «در خصوص درخواست دیه آقای م. ع علیه صندوق تأمین خسارت‌های بدنی به قائم مقامی متهم متواری دائر بر جرح غیر عمدی ناشی از بی‌احتیاطی در رانندگی با تقصیر صد در صد، دادگاه با عنایت به ... صندوق تأمین خسارت‌های بدنی را بابت ۱- شکستگی بدون عیب درشت نی ساق چپ (هشت صدم کل دیه) در حق شاکی محکوم می‌نماید...»

- 2- Wealth Maximization.
3- Friedman.

4- Richard Posner.

۵- برای مطالعه بیشتر در خصوص مفهوم حداکثر سازی ثروت مراجعه کنید به: "Wealth Maximization Revisited" Article by Richard A. Posner. Notre Dame Journal of Law, Ethics and Public Policy. Vol2. Year 1985.

انتقاد نمانده و برخی حقوقدانان معتقدند که داشتن تفکر اقتصاد اثباتی نسبت به حقوق و سلطه‌گری فکری ناشی از نگرش اقتصادی باعث عدم توجه به عدالت توزیعی و غفلت از اهداف اصلی علم حقوق می‌گردد که نگاه اقتصادی صرف به آن را قابل نقد می‌نماید، (Badini, 2003, 111 to 115). شاول و کاپلو اقتصاددانانی بودند که تأمین مطلوبیت را در رفاه اجتماعی معنا نموده‌اند (Shavell, 2003, 2; Kaplow & Shavell, 2001, 977). در این مفهوم هر آنچه که در ترجیحات و ارزش‌های مطلوب اجتماعی اعم از رفاه مادی و سایر جنبه‌ها قرار گیرد، مطلوب است و افزایش کارایی تنها به عرصه مادی و اقتصادی محدود نمی‌شود، بلکه تمامی زمینه‌های اجتماعی همچون روابط خانوادگی، حقوق اساسی و گرایش‌های معنوی همچون خدمت به دیگران را نیز شامل می‌شود (Babaei, 2007, 50).

گذر از مبانی صرفاً مادی در این نظریه، توجیه جایگاه صندوق تأمین خسارت‌های بدنی را با سهولت بیشتری همراه می‌کند؛ بدین توضیح که نظریات سابق با دیدگاهی اقتصادی و مالی به جایگاه این صندوق می‌نگرند و توجیه مبانی حقوقی و اقتصادی این نهاد را با رویکردی مادی می‌سنجند؛ درحالی‌که وجود جهات معنوی نیز تعدیل‌کننده نقش منطقی صندوق تأمین خسارت بدنی بر اساس این دیدگاه است.

گفته شد که یکی از مهم‌ترین مبانی صندوق تأمین خسارت‌های بدنی عدالت توزیعی در جامعه است. این مبنا یکی از نتایج مهم تحقق نظریه رفاه است و بر اساس آن، برای افزایش رفاه اجتماعی لازم است تا ضررها بین اعضای جامعه توزیع شود (Hosseinzadeh & Doozdoozani, 2013, 67). توزیع خسارت بین یک جمع اگرچه در نگاه اول باعث عدول از مفهوم عدالت اصلاحی می‌شود، لیکن پذیرش مسئولیت‌های محض در جوامع کنونی با استقبال بیشتری همراه است و توزیع و سرشکن کردن هزینه خطاها بین تمام اشخاصی که در معرض ارتکاب آن خطا هستند، راه حلی معقول و عادلانه برای جمع منافع دو سوی زیان خواهد بود (Moloodi et al, 2018, 245). خطاهای کوچکی که ممکن است بر مبنای نظام عدالت اصلاحی و در جریان شناسایی مسئولیت مدنی نادیده گرفته شود، با وجود عدالت توزیعی در چرخه اجتماعی جبران زیان مورد توجه قرار می‌گیرد. به‌عنوان مثال ممکن است که در پی بروز حادثه رانندگی بین دو خودرو، وسایل نقلیه دیگری نیز در چرخه اسباب یا شرایط ایجاد کننده حادثه باشند، لیکن به جهت عدم امکان تشخیص میزان تأثیر یا تقصیر هر یک، از زمره عوامل نهایی مسئولیت حذف گردند درحالی‌که بر مبنای نظام عدالت توزیعی و با سرشکن شدن خسارت به نقش این افراد نیز توجه می‌شود. البته شاید ایراد شود که مفهوم عدالت توزیعی به خودی خود در نظریه رفاه اجتماعی هدف حقوق نیست و تمسک به آن برای توجیه نظریه رفاه اجتماعی موجه نیست؛

منافع مالی یا خدمات مرتبط با خطر به بیمه‌شده ارائه می‌شود (Rejda, 2000, 20) تا فعالیت خود را گسترش دهد، همین تضمین خاطر باید توسط حکومت برای برقراری اطمینان خاطر زیان‌دیدگان در فرض فقدان بیمه‌نامه یا عدم شناسایی مسبب حادثه نیز برقرار باشد تا احتیاط بیش از حد مانعی برای حداکثر سازی ثروت تلقی نشود. در این راستا تعهدات صندوق تأمین خسارت‌های بدنی در حوزه تصادفات به گونه‌ای طراحی شده است که حمایت از زیان‌دیده را در مواردی که امکان جبران توسط بیمه‌گر نیست، به ارمغان آورد و از پویایی فعالیت اجتماعی نگاهد.

از سوی دیگر توانمند کردن اقتصادی یک جامعه و تولید ثروت مستلزم بهره‌گیری حداکثری از نیروی انسانی با توان فیزیکی و روانی بالا است. بروز هر گونه خطری که ناشی از نقض تکلیف مراقبت اجتماعی حاکمیت باشد، برای حاکمیت تکلیف جبران خسارت و حمایت از زیان‌دیده را ایجاد می‌کند. عدم جبران زیان‌های بدنی که عواقب اجتماعی پایدار و سرایت‌پذیر دارند، موجب کاهش سلامت جسمی و ذهنی نیروی انسانی جامعه می‌گردد و از کارافتادگی ناشی از عدم درمان به موقع، توان تولیدی و خدماتی جامعه را به شدت کاهش می‌دهد. در مقابل حمایت مالی از زیان‌دیدگان باعث می‌شود تا قدرت نیروی کار جامعه تنزل نیابد و به سرعت احیا شود. نتیجه چنین حمایتی تقویت توان تولیدی و قابلیت حداکثرسازی ثروت در جامعه است. به همین جهت لازم است خسارت‌هایی که امکان جبران آن به واسطه ناشناخته بودن فاعل ممکن نیست، از باب مبانی متعددی چون همبستگی اجتماعی و عدالت توزیعی یا اقتدار بر دیگری بر حاکمیت تحمیل گردد (Yazdaniyan, 2016 (A), 481; Abhri and Ghorbani Jooybari, 2021, 35 to 40) یا به عبارت ساده‌تر این مبانی را به جهت اینکه امکانات دولت برای جبران خسارت کافی است، مستمسکی برای جبران قرار داد (Yazdaniyan, 2016, 121). بسیاری از کشورهای صنعتی با این معیار و به جهت جبران بهتر خسارات و بازیابی سریع توان نیروی انسانی علاوه بر حوزه تصادفات، برای خسارات بدنی زیان‌بار در سایر حوزه‌ها تدابیری اتخاذ نموده‌اند و به‌عنوان مثال در برخی کشورها بستر تعمیم بیمه اجباری و مشارکت همگانی در توزیع خسارت به حوزه حوادث کار نیز تسری داده شده (Khodabakhshi, 2010, 134) یا در کشور فرانسه چنانچه فاعل فعل زیان‌بار در خصوص حوادث شکار ناشناخته باشد، خسارت از صندوق تأمین خسارت‌های بدنی قابل بازیافت است (Yazdaniyan, 2016 (A), 482).

۳-۲-۴. گسترش رفاه اجتماعی^۱

نگاه اقتصادی صرف به حقوق و داشتن مطلوب ثروت نیز دور از

1- Social Welfare.

نتیجه‌گیری

تحلیل اقتصادی حقوق با هدف اثبات کارآمدی قواعد حقوقی، نقش مؤثری در واقع‌بینی اجتماعی نسبت به قواعد و نهادهای حقوقی دارد و عدم توجه به مؤلفه‌های اقتصادی در ایجاد یک تأسیس حقوقی، رغبت اجتماعی و عمومی نسبت به آن نهاد و الزام‌آور بودن قواعد حقوقی آن را کاهش می‌دهد؛ به همین جهت، سنجش کارایی اقتصادی نهادهای حقوقی در جامعه یکی از وظایف مقدماتی مقنن است. پیدایش و گسترش نهاد جبرانی بیمه با گذر زمان موجب شده تا حقوق بیمه به‌عنوان یک رکن بنیادی در جبران خسارت ایفای نقش نماید و تفکر عدالت توزیعی جبران خسارت به مرور جایگزین مفهوم عدالت اصلاحی گردد. یکی از ابزارهای تجلی عدالت توزیعی در فرآیند جبران خسارت، ایجاد صندوق تأمین خسارت‌های بدنی است تا با تخصیص منطقی و بهینه منابع اجتماعی، هدف جبران خسارت در پرتوی زندگی مشترک اجتماعی فراهم آید. مبانی حقوقی و فقهی تعهدات صندوق تأمین خسارت‌های بدنی پذیرش قانونی نهاد مزبور را قابل قبول می‌نماید، لیکن کارایی اقتصادی آن مستلزم محک کارکرد صندوق با نظریات اقتصادی است. منفعت وجود تضمین اجتماعی و زدودن احساس نارضایتی حاصل از نقض وظیفه ایمنی حاکمیت، هزینه تأسیس صندوق بر مبنای اصل هزینه-فایده را پوشش می‌دهد. اگرچه تطبیق بهره‌وری صندوق با معیار کارایی پارتو دشوار است، لیکن سختی توجیه بیشتر نهادهای اجتماعی و حقوقی با معیار مزبور، عدم کارایی اقتصادی صندوق بر اساس معیار مزبور را قابل اغماض می‌سازد. شناسایی بهینگی اقتصادی یک نهاد حقوقی بر اساس معیار کادور-هیگس مستلزم قیاس کارایی در فرض وجود یا عدم آن نهاد و برتری مزایای آن است. قرار دادن صندوق تأمین خسارت‌های بدنی در کالبد نظری فایده‌گرایی، احساس لذتی بیش از درد و رنج به جامعه القا می‌نماید و علی‌رغم تعارض ظاهری کارایی این نهاد با معیار پازنر، امکان بازیابی سریع توان اقتصادی و حصول حس امنیت اجتماعی، به حداکثرسازی ثروت اجتماعی کمک شایانی می‌نماید. انجام وظیفه همگانی منبعث از تفکر عدالت توزیعی در جبران خسارت و فراهم آوردن زمینه رشد و تعالی اجتماعی ناشی از حکمرانی خوب دولت رفاه نیز نه‌تنها نقش و جایگاه صندوق تأمین خسارت‌های بدنی در جبران حوادث رانندگی را قابل توجیه می‌سازد، بلکه اندیشه گسترش صندوق‌های جبران خسارت در حوادث غیر ترفیکی را نیز تقویت می‌نماید.

لیکن باید توجه داشت که مفاهیمی همچون عدالت و انصاف از عناصر تعالی رفاه افراد است و در کنار دیگر عناصر رفاه همچون حس خوشنودی و احساس همدردی به آن توجه می‌شود (Babaei, 2007, 50).

بر اساس دیدگاه رفاه چنانچه ترجیحی در رفاه حاصل از وجود نهاد الف نسبت به نهاد ب باشد یا رفاهی که از وجود نهادی حاصل می‌شود بر رفاه به دست آمده از عدم آن مرجح گردد، توجه و تقویت آن نهاد توجیه اقتصادی دارد (Baujard, 2013, 8) ولو اینکه بتوان آن را در حیطه تکالیف حاکمیت گنجانند. افزایش سطح رفاه اقتصادی و امنیت روانی بر مبنای نظریه خیر و رفاه اجتماعی باید توسط حاکمیت برای جامعه فراهم شود. این نقش در عرصه‌های مختلف به انحاء گوناگون تجلی می‌یابد که در حوزه حوادث رانندگی مستلزم ظهور بیمه و تأسیس صندوق تأمین خسارت بدنی است.

مبنای خیر و رفاه اجتماعی در تأسیس صندوق تأمین خسارت بدنی نقش ویژه‌ای دارد؛ بدین معنا که بر اساس نظریه مزبور لازم است که مجموعه سازمان یافته‌ای از قوانین، مقررات، برنامه‌ها و سیاست‌ها در قالب نهادهای اجتماعی ارائه شود تا با پاسخگویی به نیازهای مادی و معنوی انسان زمینه رشد و تعالی وی فراهم گردد (Zahedi Asl, 2011, 14). در این نظریه دولت رفاه متعهد می‌شود تا سطح معینی از تأمین اجتماعی را برای همه فراهم آورد و با اتخاذ تدابیر پیشگیرانه در صورت بروز حادثه و ورود خسارت، سازوکارهایی مانند بیمه و صندوق‌های جبران خسارت فراهم آورد؛ به عبارت دیگر، مشخصه دولت رفاه این است که خسارت اشخاص را قطع نظر از سبب آن و به این خاطر که نیازمند جبران هستند، بر عهده دولت می‌نهد (Abhari & Ghorbani Jooybari, 2021, 37) و جبران آن در تصادفات از طریق بیمه‌ها یا با ایفای نقش صندوق تأمین خسارت بدنی محقق می‌شود و بدین ترتیب بخشی از رفاه مطلوب در عرصه مادی و معنوی پدید می‌آید؛ بنابراین نه‌تنها صندوق تأمین خسارت‌های بدنی در عرصه حوادث رانندگی توجیه اقتصادی دارد، بلکه کارکرد عمومی بیمه و صندوق‌های جبران خسارت در سایر عرصه‌های حوادث اجتماعی نیز بر مبنای نظریه رفاه قابل تقویت است.

References

- [1] A group of authors. (2017). Encyclopedia of Public Law, Tehran: Imam Sadegh (AS) University Publication. (In Persian).
- [2] Abhari, Hamid; Ghorbani Jooybari, Mohammad. (2021). The Obligations and Rights of Bodily Damages Supply Fund in Iran Legal System. Tehran: Majd Publication. (In Persian).

- [3] Abhari, Hamid; Ghorbani Jooybari, Mohammad. (2018). "Responsibility of Bodily Injury Indemnity Fund for Physical Damages to the Negligent Driver". *Insurance Research Journal*, 33(132). 101 -120. (In Persian).
- [4] Afkar, Hamid; Khodabakhshi, Abdollah; Seidzadeh Sani, Seyed Mehdi. (2020). "Identify the liability of the insurer in the criminal process", *Insurance Research Journal*, 35(137), 215-242. (In Persian).
- [5] Arli Çil, Dilek (2021). "The Critique of Mill's Utilitarianism Concerning Virtue". *Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*.9(17), 45-58.
- [6] Babaei, Iraj. (2007). "Theoretical foundations of the approach of economic analysis of rights". *Research of Law and Politics Journal*. 9(23). 13-60. (In Persian).
- [7] Badini, Hasan. (2003). "Philosophical foundations of the economic approach to law". *Journal of Faculty of Law and Political Sciences*. 62(512). 91-135. (In Persian).
- [8] Baujard, Antoinette. (2013). *Utilitarianism and Anti-Utilitarianism*. GATE Working Paper. No. 1332, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2357441> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2357441>.
- [9] Bostani, Mostafa; Malekpoor, Alireza. (2012). "Critical Analysis of Kaldor-Hicks Efficiency Criterion, with Respect to Moral Values". *Social Policy Making and Incoherence. Advances in Environmental Biology*. 6(7), 2032 – 2038. (In Persian).
- [10] De Rus, Ginés. (2021). *Introduction to Cost-Benefit Analysis: Looking for Reasonable Shortcuts*. Spain: Edward Elgar.
- [11] Devadasan, Pradeep. (2018). *The Utilitarian Theory of Law-An Analysis*. Quality in Higher Education Challenges & Opportunities Conference.
- [12] Dmitrievna Khokhlova, Alina. (2021). Application of V. Pareto's economic efficiency criterion in Russian judicial practice. RUDN Conference on Legal Theory, Methodology and Regulatory Practice.
- [13] Dinwiddy, Caroline; Teal, Francis. (1996). *Principles of Cost-Benefit Analysis for Developing Countries*. England: Cambridge University Press.
- [14] Eskandari, Mohammadreza; NickSirat far, Mozhgan; Saberinia, Zakariya; Golshahi, Mohammad Mahdi. (2018). "Examining the Role of Stress and Anxiety in Driver's Behavior". *Traffic Management Studies*. 13(48). 129 -143. (In Persian).
- [15] Gayer, Gabrielle; Gilboa, Itzhak; Samuelson, Larry; Schmeidler, David. (2014). "Pareto Efficiency with Different Beliefs". *The Journal of Legal Studies*. 43(2), 151–171.
- [16] Hosseinzadeh, Javad; Doozdoozani, Khadijeh. (2013). "Basics and obligations of the Bodily Damages Supply Fund". *Private Law Thoughts Journal*. 1(1). 61- 92. (In Persian).
- [17] Javaherkalam, Mohammad Hadi. (2022). *Basics and principles of bodily injury compensation*. Tehran: Enteshar Publication. (In Persian).
- [18] Kaplow, Louis; Shavell, Steven. (2001) *Fairness versus Welfare*. *Harvard Law Review* .114(4), 961-1388.
- [19] Jones, Thomas; Felps, Will. (2013). *Shareholder Wealth Maximization and Social Welfare: A Utilitarian Critique*. *Business Ethics Quarterly*. 23(2), 207-238.
- [20] Khodabakhshi, Abdollah. (2010). *Compensation of workers in the civil liability system*. Tehran: Enteshar Publication. (In Persian).
- [21] Mirzaei, Hossein; Pashazadeh Behnami, Leila. (2017). "Cost - Benefit Analysis of Higher Education in the Humanities". *Strategic and Macro Policy Journal*. 5(17). 1-25. (In Persian).
- [22] Moloodi, Mohammad; Haji Azizi, Bijan; Gholami, Nagin. (2018). "Economic Basis of Loss Distribution in Tort Law". *Legal Studies*. 10(29). 227-258. (In Persian).
- [23] Munzer, Stephen. (1990). *A Theory of Property*. England: Cambridge University Press.
- [24] Popa, Florin. (2007). Pareto efficiency and equitable allocations of resources. *Romanian Journal of Economic Forecasting*. 10(23), 73 – 79.
- [25] Posner, Richard. (1985). *Wealth Maximization Revisited*". *Notre Dame Journal of Law, Ethics and Public Policy*. Vol 2, 85 – 105.
- [26] Rejda, George. (2000). *Principle of Risk Management and Insurance*. America: Addison Wesley Publishing Company.
- [27] Ridic, Goran; Ridic, Ognjen. (2018). *Kaldor-Hicks and Pareto Efficiency in the Age of Global Disruption*. Fourth FBA International Social Sciences Conference At: International University of Sarajevo.
- [28] Sadeghi, Mohsen; Aghajani, Zahra. (2012). "The Economic Philosophy of Right to Replacement and Right to Retraction of Detective Goods and Their Position in Iranian Law". *Private Law Studies Journal*. 42(1). 181 -200. (In Persian).
- [29] Safaei, Seyed Hossein; Orak Bakhtiyari, Hassan Ali. (2014). *The Basis of the Liability of the Car Accident Insurer in Comparison with English Law*, *Comparative Law Journal*, 10(101), 67-88. (In Persian).
- [30] Scarre, Geoffrey. (2002). *Utilitarianism*. New York: Routledge.
- [31] Sharma, Sankalp; Giri, Anil; Haque, Tajamul; Tetteh, Iuliia. (2018). *Land Acquisition in India: A Pareto and Kaldor-Hicks Perspective*. *Land*. 7(2), 1-12.

- [32] Shavell, Steven. (2003). Welfare Economics, Morality, and the Law. MA Paper of Harvard Law School Cambridge, Available at <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.391041>.
- [33] Smart, J. J. C; Williams, Bernard. (1973). Utilitarianism: For and Against. United States of America: Cambridge University Press.
- [34] Weitzel, Tim. (2004). Economics of Standards in Information Networks. Frankfurt: Physica-Heidelberg.
- [35] Yazdaniyan, Alireza. (2016). General rules of civil liability with a comparative study in French law, Tehran: Mizan Publication. (In Persian).
- [36] Yazdaniyan, Alireza. (2016(A)). State civil liability arising from acts of terrorism in the compensation of forgotten victims of terrorism in the law of Iran and France. Private Law Studies. 46(3). 475-494. (In Persian).
- [37] Zafar Daher, Hafiz. (2018). Utilitarianism theory according to Bentham and Stuart Mill. International Journal for Empirical Education and Research. pp 17 – 26. DOI: 10.35935/edr/25.2617.
- [38] Zahedi Asl, Mohammad. (2011). Basics of social welfare. Tehran: Publications of Allameh Tabatabaei University. (In Persian).

